

onu yiğitlik ve savaşıklıkta Rüstem'e, ibadet ve dindarlıkta İbrâhim Edhem'e benzetir. Bâbü'r ise Zünnûn'un cesur, temiz, ibadetine düşkün, satranç oynamaya meraklı biri olduğunu kaydetmekle birlikte aynı zamanda baba ile oğul (Hüseyn Baykara ve Bediüzzaman Mirza) arasındaki mücadeleyi alevlendiren, fitne ve fesatla uğraşan hasis biri diye tanıtır. Mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkan Seyyid Muhammed Cavnûrî'nin mehdîliğini kabul edenler arasında Zünnûn Argun ile Şah Şücâ' Bey de vardı (DİA, XXXVII, 70).

BİBLİYOGRAFYA :

Mîrhand, *Ravzatü's-şafâ*, VI, 784, 791; Bâbü'r, *Vekâyi'* (Arat), s. 60, 189; Hândmîr, *Ḥabîbû's-siyer* (nşr. Celâleddin Hümâî), Tahran 1333 hş., IV, 170-171; Mîr Muhammed Ma'sûm, *History of the Arghuns and Tarkhans of Sind: 1507-1593* (trc. Mahmudul Hasan Siddiqi), Hyderabad 1972, tür.yer.; Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansâb*, Berlin 1992, s. 206-207; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 329-330; M. Saleem Akhtar, "The Origin of the Arghuns and Tarkhans of Sind and the Rise and Fall of Dhu al-Nun Arghun under the Timurids of Herat", *IC*, LIX/4 (1985), s. 340-356; Hayrunnisa Alan Akbiyik, "Argun: Bir Türkmen Boyu", *TD*, sy. 37 (2002), s. 7-25; M. Longworth Dames – Abdülvehhâb Tarzî, "Efganistan", *İA*, IV, 159; İsmail Aka, "Zünnûn Beg Argûn", a.e., XIII, 656-658; C. Collin Davies, "Arghun", *EL*² (İng.), I, 627-628; Abdülkerim Özaydın, "Argun", *DİA*, III, 357; A. Bazmee Ansari, "Seyyid Muhammed Cavnûrî", *DİA*, XXXVII, 70.

HAYRUNNİSA ALAN

ZÜNNÜN el-MİSRÎ

(ذو النون المصري)

Zünnûn Ebü'l-Feyz Sevbân
b. İbrâhîm el-Mîsrî el-İhmîmî
(ö. 245/859 [?])

İlk dönem sûfilerinden.

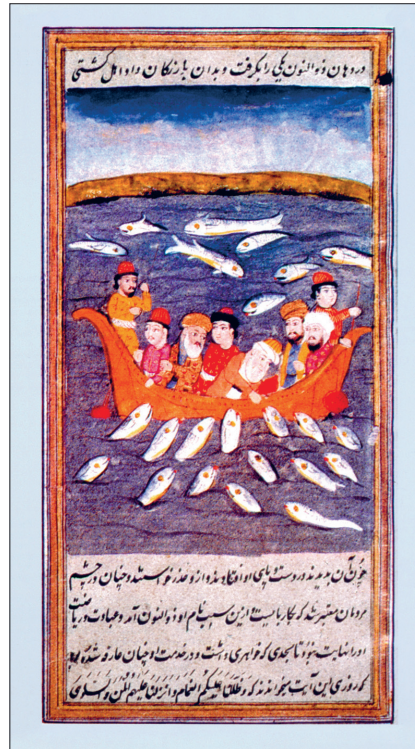
155 (772) yılında Mısır'ın İhmîm (Ahmîm) şehrinde doğdu. Nûbe asıllı olduğu söylenir. Asıl adı Sevbân'dır. Zünnûn (balık sahibi, balıkçı) lakabını alışıyla ilgili olarak Ferîdüddin Attâr şu rivayeti nakleder: Sevbân bir gün bir gemiye biner, gemideki bir tüccarın mücevheri kaybolur, herkes ondan şüphelenir ve kendisine işkence edilir. Nihayet Sevbân dayanamayıp, "Yâ rabbi sen bilirsin" deyince denizin üzerinde çok sayıda balık belirir. Her birinin ağzında birer mücevher vardır. Elini denize uzatıp bu mücevherlerden birini alarak tüccara veren Sevbân bu olaydan sonra "Zünnûn" diye anılmaya başlanmıştır. Kuşeyrî bu olayı Zünnûn'un dilinden başka bir kişi hakkında nakletmiştir.

Zünnûn el-Mîsrî Suriye'ye, Mekke'ye ve Yemen'e seyahat etti; buralarda tanıştığı İmam Mâlik, Süfyân b. Uyeyne, Leys b. Sa'd ve Fudayl b. İyâz gibi âlim ve sûfilerden hadis nakletti. Tasavvuf yolunda faydalandığı kişiler arasında Kayrevanlı Şakîrân (Şukrân) b. Ali el-Âbid (ö. 186/802) ve Ahmed b. Hadraveyh el-Belhî'nin hanımı Fâtıma en-Nîşâbü'rî (ö. 223/838) en meşhurlarıdır. Mısır'da tasavvufa ve hikmete dair sohbetler yapmaya başlayan Zünnûn iki grubun eleştirisiyle karşılaştı. Abdullah b. Abdülhakem'in başında bulunduğu Mısırlı Mâlikî fakihleri onu daha önce duyulmamış tasavvufî konuları anlatmakla suçladı; Mu'tezile âlimleri ise kendisini, "Kur'an mahlûk değildir" dediği için eleştirdi. Bu eleştiriler yüzünden 228'de (843) Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldı. Ardından tekrar Mısır'a döndüğünde bu defa devrin idarecilerine şikâyet edildi ve 244 (858) yılında tutuklanarak Mısır'dan Bağdat'a götürüldü. Abbâsî Halifesi Mutevekkil-Alellah'ın Sâmerrâ'daki sarayında sorguya çekildi; yaptığı açıklamalardan memnun kalan halife onu ödüllendirerek Mı-

sır'a gitmesine izin verdi. Zünnûn 245 (859) veya 248'de (862) Mısır'ın Cîze şehrinde vefat etti.

Zünnûn'a göre avam günah işlediği, havas gaflete düştüğü için tövbe eder. Kendisine ârifin kim olduğu sorulunca "Buradaydı, gitti" diye cevap vermiş, bununla Allah'ı tanıyan kişilerin her an mânen ilerlemekte olduklarını ve uzun süre aynı hal üzere kalmadıklarını ifade etmiştir. Diğer bir rivayete göre bu soruya, "bulunan ve ayrı olan" diye cevap verdiği, bu sözle, "Ârif bedeniyile insanlar arasında bulunan, ama gönlü onlardan ayrı ve Allah ile birlikte olan kişidir" demek istediği nakledilir. Hücûvîrî'nin *Keşfü'l-maḥcûb*'da naklettiğine göre Nil nehrinde gezinti yapmak için bir tekneye binen Zünnûn ve arkadaşları başka bir teknede taşkınlık ve dine aykırı işler yapan bir grup görünce arkadaşları ona, "Ey şeyh! Dua edin de bunların hepsi suya batsın, böylece onların şerri ve uğursuzluğu toplumdan uzak olsun" demişler, Zünnûn ellerini açıp, "Yüce Allahım! Bu insanlara dünyada hoş bir hayat nasip ettiğin gibi âhirette de hoş bir hayat bahşet" diye dua etmiş, arkadaşları bu sözlerine şaşmış, teknedekiler ise yaklaşp Zünnûn'u görünce ağlamaya başlamış, tövbe ederek iyi birer insan olmuştur. Zünnûn, "Üç yolculuk yaptım, bu yolculuklardan üç ilim getirdim. İlk yolculuğumdan getirdiğim ilmi avam ve havas kabul etti; ikinci yolculuğumdan getirdiğimi havas kabul etti, avam reddetti; üçüncü ilmi ise hiç kimse kabul etmedi" dediği nakledilir. Zünnûn'a göre ünsün en aşağı derecesi kulun ateşin içine atılması, fakat bu halin bile ünsiyet edip sevdiği kişiden onu uzaklaştırmamasıdır. Zünnûn'un, "Yemekle dolu midede hikmet durmaz" diyerek az yemeği tercih ettiği nakledilir. Ona göre semâ ve mûsiki Hakk'ın bir ilhamı olup kalpleri Allah'a yönlendirir. Mûsikiyi Hak ile dinleyen kişi hakikate erişir, nefsiyle dinleyen kişi ise zındık ve günahkâr olur.

Eserleri. Zünnûn'un hiyeroglif yazısını okuyabildiği, tıp, kimya / simya ve havas ilimleriyle meşgul olduğu öne sürülmüş, bu konulara dair bazı eserler ona nisbet edilmiştir. 1. *el-Ḳaşıde fi's-šan'ati'l-kerîme*. Kimya ilmine dairdir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2130/2, vr. 35^b-36^a; *Urcûze fi'l-kîmyâ*, British Museum Library, Add. 1590, vr. 2-7; *Manzûme fi 'ilmi'l-kîmyâ*, Arif Hikmet Ktp., nr. 110/80). Eseri İzzeddin el-Cildeki *ed-Dürrü'l-meknûn fi şerhi Ḳaşıdeti Zinnûn* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr.

ZÜNNÜN el-MİSRİ

2065/2, vr. 17^a-34^a). **2. Risâle fi 'anâşiri's-selâse** (TSMK, III. Ahmed, nr. 2075, vr. 76^b-79^a). **3. Risâle fi havâşşî'l-iksîr** (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5309/5, vr. 105^a-109^b). **4. Risâle fi tedbîri'l-haceri'l-kerîm** (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4224/8, vr. 49^a-54^b). **5. Risâle fi'l-hacer** (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4224/9, vr. 54^b-57^b). **6. Risâle fi's-şan'a** (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4224/13, vr. 64^b-67^a). **7. Şifâtü'l-mü'min ve'l-mü'mine. Şam'da yazma bir nüshası bulunan risâle** (Zâhiriyye Ktp., Mecmûa, nr. 87/11) **Remzî Sa'deddin Dimaşkıyye tarafından yayımlanmıştır** (*Likâ'ü'l-'aşri'l-evâhir bi'l-Mescidi'l-harâm* içinde, Beyrut 1423/2002). Zünnün el-Misrî'ye ayrıca *el-Mücerrebât, Kitâbü'l-'Acâ'ib, Risâle fi zikri menâkıbı's-şâlihîn, Du'â ve Risâle fi'l-hikmeti'l-'uzmâ ve's-şan'ati'l-mübâreke* adlı eserler nisbet edilmektedir.

Zünnün el-Misrî'nin sözleri ve menkıbe-leri hakkında Muhyiddin İbnü'l-Arabî *el-Kevkebü'd-dürri fi menâkıbı Zinnûn el-Misrî* (nşr. Saîd Abdülfettâh, *Resâ'ilü İbni'l-'Arabî* içinde, Beyrut 2002; nşr. Âsim el-Keyyâlî, Beyrut 2005; nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân, Kahire 2006; Fr. trc. Roger Deladrière, *La vie merveilleuse de Dhû'l-Nûn i Egyptien*, Paris 1988; T. trc. Ali Vassfi Kurt, *Şeyh-i Ekber'in Kaleminden Bir Sufinin Portresi: Zünnûn-ı Misrî*, İstanbul 2005) ve Celâleddin es-Süyûtî *es-Sırrü'l-meknûn fi menâkıbı Zinnûn* (nşr. Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kahire 1412/1992) adıyla birer eser yazmıştır. Çağdaş müelliflerden Ebû Dayf el-Medenî *Zünnûn el-Misrî ve'l-edebü's-şufî* (Beyrut 1973), Abdülhalîm Mahmûd *el-'Âlimü'l-'âbid el-'ârif bi'llâh Zünnûn el-Misrî* (Kahire 1973), Cevâd Nurbahş *Zünnûn-ı Misrî: ez Meşâhîr-i dânişmendân ve şüfiyân-ı Mısır* (London 1999) ve Mahmûd el-Hindî *Zünnûn el-Misrî: et-Tefsîrü'l-'irfânî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire 2007) adlı eserleri kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*, s. 68, 77; Kelâbâzî, *et-Ta'aruf* (Uludağ), s. 158, 198-199; a.e. (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut 1993, s. 125, 156-157; Sülemî, *Tabakât*, s. 15-26; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 331-395; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhakîm Mahmûd – Mahmûd b. Şerîf), Kahire 1989, s. 45-46, 580; a.e. (Uludağ), s. 114, 550-551; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (nşr. Mahmûd Âbidî), Tahrân 1384 hş., s. 154-158; a.e. (Uludağ), s. 198-200; Hâce Abdullah Herevî, *Tabakâtü's-şufiyye* (nşr. M. Server Mevlâyî), Tahrân 1386 hş./2007, s. 149-159; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretül-evliyâ* (nşr. Muhammed İstîlâmî), Tahrân 1374 hş., s. 137-159; Necmeddin-i Dâye, *Menârâtü's-sâ'irîn ve makâ-*

mâtü'l-tâ'irîn (nşr. Saîd Abdülfettâh), Kahire 1999, s. 525; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 315-318; Abdurrahmân-i Câmî, *Nefehâtü'l-'ûns* (nşr. Mahmûd Âbidî), Tahrân 1375 hş./1996, s. 28-31; Dârâ Şükûh, *Hasenâtü'l-'ârifîn* (nşr. Seyyid Mahdûm Rehîn), Tahrân 1352 hş./1973, s. 8-9; Sezgin, *GAS*, I, 643-644; L. Massignon, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism* (trc. B. Clark), Notre Dame 1997, s. 142-147; Mohammed Rustom, "The Sufi Teachings of Dhû'l-Nûn", *Sacred Web: A Journal of Tradition and Modernity*, sy. 24, British Colombia 2010, s. 69-79; C. Twitch, "Created for Compassion: Ibn Arabî's Work on Dhû'l-Nûn the Egyptian", *Journal of the Muhyiddin Ibn 'Arabi Societ*, sy. 47, Oxford 2010, s. 109-129; Ahmet Suphi Furat, "Zünnûn", *İA*, XIII, 655-656; M. Smith, "Dhû'l-Nûn", *El'* (İng.), II, 242; Gerhard Böwering, "Dhû'l-Nûn Meşrî", *Elr.*, VII, 572-573. NECDET TOSUN

ZÜNNÜNİLER

(بنو ذي النون)

Endülüs'te Tuleytula ve çevresinde hüküm süren bir İslâm hânedanı (1036-1090).

Berberî kabilesi Hewvâre'ye mensuptur. Kabile halkı Endülüs'ün fethi sırasında gösterdiği yararlıklar dolayısıyla Şentemeriye (Santaver = Santa Maria de Algarre) bölgesine yerleştirilmiş, bu bölgede Emevî döneminin sonuna kadar aktif görev yapmıştır. Mülûkü't-tavâif arasında toprak genişliği bakımından en büyük emirlik olan Zünnünîler, Tuleytula (Toledo) merkez olmak üzere kuzeyde Vâdilhicâre (Guadalajara) ve Talabîre ile (Talavera) güneyde Mürsiye (Murcia) arasındaki bölgede hüküm sürmüştür. Ailenin atası Zünnûn b. Süleyman, Endülüs Emevî Hükümdarı Muhammed b. Abdurrahman döneminde (852-886) Uklîş (Uclés) Kalesi'nin idaresiyle görevliydi. Zünnünîler, Münzir b. Muhammed devrinden (886-888) itibaren bir süre Tuleytula'ya hâkim oldularsa da şehir 283'te (896) Benî Kasî'nin eline geçti. II. Hakem döneminde (961-976) Zünnünîler, Mutarrîf b. İsmâil b. Zünnûn'un başkanlığında kumandanlıklar elde ettiler. Mutarrîf'in oğlu Abdurrahman, Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un ordusunda yer aldı. Endülüs'te Âmirîler idaresinin sona ermesinin ardından Zünnünîler, Süleyman b. Hûd el-Müstâin'e destek verdiler. İsmâil b. Abdurrahman'a Süleyman el-Müstâin tarafından "Nâsirüddevele" lakabı ile vezirlik pâyesi verildi.

Endülüs'te Emevî hânedanına karşı isyanların ortaya çıktığı dönemde Tuleytula halkı, Kadı Ebû Bekir Yâiş b. Muhammed'in liderliğinde Vali Abdurrahman b. Metiyûh'a (Metyûh / Menyûh) karşı ayak-

landı. Kadı Yâiş, Vali Abdurrahman ile gi-riştiği tartışmanın ardından Tuleytula'dan ayrılarak Kal'atüeyyûb'e (Calatayud) yerleşti ve 418 (1027) yılında burada vefat etti. Abdurrahman b. Metiyûh'un ölümünden sonra idareyi eline alan oğlu Abdûlmelik'in idaresinden de memnun kalmayan halk, Şentemeriye'nin yönetimini elinde tutan Abdurrahman b. Mutarrîf'e başvurup idareye el koymasını istedi. Abdurrahman'ın Tuleytula'ya gönderdiği oğlu İsmâil, "ez-Zâfir" lakabıyla burada hüküm sürmeye başladı (427/1036). Zünnünîler'in ilk hükümdarı olan İsmâil 435'te (1043) ölünce yerine "el-Me'mûn" lakabını alan oğlu Yahyâ geçti.

Yahyâ b. İsmâil el-Me'mûn hükümdarlığının ilk zamanlarında, ülkesinin kuzeydoğu sınırı Sarakusta'da (Zaragoza) güçlü bir emirlik kuran Süleyman b. Hûd el-Müstâin-Billâh'ın saldırılarına mâruz kaldı. Zünnünîler muhtemel bir Hûdî saldırısına karşı yardım almak üzere Abbâdîler ile ittifak kurdular; ancak o yıllarda Eftasîler'le mücadele halinde bulunan Abbâdîler onlara bu yardımı sağlayamadı. Hûdî baskısından bunalan Tuleytula halkı barış için Sarakusta'ya bir heyet gönderdiyse de netice alınamadı. Süleyman b. Hûd'un ordusunda müttefiki olduğu hristiyan askerlerin yanı sıra Yahyâ el-Me'mûn'un hükümdarlığını tanımayan kardeşi Abdurrahman b. İsmâil de vardı. Zünnünîler ile Hûdîler arasındaki mücadele Süleyman b. Hûd'un 438'de (1046) ölümüne kadar devam etti. Doğu sınırındaki mücadele sona erdikten sonra Zünnünîler 443'te (1051) batı sınırında bulunan Eftasîler'le mücadeleye girdiler. 457-462 (1065-1070) yılları arasında Âmirîler'in elindeki Şâtibe ve Belensiye'ye (Valencia) hâkim oldular. Bu arada Zünnünî topraklarının kuzey bölgeleri Kastilya Kralı Fernando'nun saldırılarına uğradı; özellikle 1062'deki saldırı ağır tahribata yol açtı. Yahyâ el-Me'mûn döneminin en ilgi çekici hadiselerinden biri, 464'te (1072) kardeşi II. Sancho tarafından Volpejares savaşında mağlûp edilen VI. Alfonso'nun Tuleytula'da dokuz ay misafir edilmesidir. Bu arada Kurtuba'ya (Cordoba) hâkim olmak isteyen Yahyâ el-Me'mûn, Müddever'i (Almodóvar) ele geçirdi. Kurtuba kuşatmasında kendisine yardım etmesi karşılığında Karmûne'yi (Carmona) Abbâdîler'e bırakmayı kabul etti. Ancak Abbâdî Hükümdarı Mu'temid, Zünnünîler'le yaptığı anlaşmaya uymayarak Kurtuba'ya asker gönderdi ve şehir 462'de (1070) Abbâdî hâkimiyetine girdi; fakat Mu'temid kısa bir süre sonra şehir Yahyâ